

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Çocuklarla İlgili Anlatımlarının Dilbilimsel Açıdan Değerlendirilmesi

The Linguistic Evaluation of The Prophet (p.b.u.h.) in His Expressions About Children

Duran Ekizer

Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoęlu Mehmetbey Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı

Assist. Prof., Karamanoęlu Mehmetbey University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric

Karaman, Turkey

duranekez@yahoo.com | <https://orcid.org/0000-0002-7947-8618>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.987542

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliř Tarihi: 10.09.2021

Accepted / Kabul Tarihi: 29.11.2021

Published / Yayın Tarihi: 30.12.2021

Cite as / Atıf: Ekizer, Duran. "Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Çocuklarla İlgili Anlatımlarının Dilbilimsel Açıdan Değerlendirilmesi". *Marife* 21/2 (2021): 1123-1148.

<https://doi.org/10.33420/marife.987542>.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Atıfı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslar arası Lisansı altında lisanslanmıştır."

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Çocuklarla İlgili Anlatımlarının Dilbilimsel Açıdan Değerlendirilmesi

Özet

Hz. Peygamber (s.a.s.) insanla ilgili her alanda ümmetine örnek olarak gönderilmiş bir elçidir. Onun gerek eylem ve gerekse de davranış bakımından ortaya koyduğu model, sünnet olarak isimlendirilmektedir. Dolayısıyla Allah'ın insanlığa gönderdiği örnek şahsiyetin fiillerinin yanında ona isnat edilen her söz, din dili açısından bir değer yargısı içermektedir. Fasih bir dil çevresinde yetişen ve kendi çağında konuşulan Arapçanın dil varlığını bütün yönleri ile aktif olarak kullanan Hz. Peygamber, Kur'an'da kendisine verilen ilahi hakikatleri beyan etme görevi gereğince iletmek istediği mesajları muhataplarına etkin ve dinamik bir şekilde aktarmıştır. Dilbilimsel açıdan bakıldığında kendine özgü üsluba sahip olduğu anlaşılan Resûlullah, Müslümanlar için ideal rol model olması çerçevesinde insanlarla iletişim kurma konusunda da takip edilmesi gereken bir sünnet ortaya koymuştur. Onun kendi dönemindeki fasih Arapçanın anlatım tekniklerini etkin bir şekilde kullandığı ifade üslupları, şekil ve muhteva açısından yukarıda temel nitelikleri anlatılan çatı bir kavram olan sünnetinin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu nedenle ona isnat edilen ifadeler üzerinde yapılacak dilbilimsel analiz ve değerlendirmeler, peygamberlik vazifesi uyarınca geliştirdiği nebevî söylemin bir parçası olarak ele alınmalıdır. Bu tespiti doğrulayan en önemli kanıtlardan birisi, Hz. Peygamber'e ait olan anlatımlara genel olarak bakıldığında hiçbir surette söz israfının yapılmamış olmasıdır. Çünkü onun bakış açısına göre söz, boşa harcanmaması gereken değerli bir olgudur.

Hadislerin dilbilim açısından irdelenmesine geçilmeden önce Hz. Peygamber'e isnat edilen ve manen rivayet edilen sözlerin onun üslubu konusunda güvenilir bir malzeme olup olmaması konusunun ele alınması gerekmektedir. Dil araştırmaları bağlamında hadislerde yer alan manevi rivayet meselesinin ele alındığı tek alan, normatif ve kural koyucu bir ilim olan nahivdir. Kaldı ki, hadislerin mutlak anlamda nahivde istihâd için kullanılabilmesini savunan İbn Hişâm ve İbn Mâlik gibi otorite olarak kabul edilen dilciler vardır. Belagat felsefesinin gelişiminde önemli rol oynayan bazı kaynak metinlerin yazarları olan Ebû Hilâl el-Askerî, İbn Reşik el-Kayravânî, Abdulkâhîr el-Cürçânî ve et-Taftâzânî gibi dilbilimciler, hadislerin manen rivayet edilmesi meselesini tartışmamışlardır. Dilbilim açısından hadisler, Hz. Peygamber'in üslubunu yansıtan klasik Arapçanın dil varlığının kaynaklarından birisi olup hadislerin manen rivayet edilmesi konusu, özellikle belagat araştırmalarında herhangi bir problem teşkil etmemektedir. Ayrıca sahih hadis kitaplarında Resûlullah'a isnâd edilen ifadelere bakıldığında onun üslup özelliklerini tespit etme noktasında sıkıntı yaratacak lafız farklılıklarının olmadığı anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber'e ait olan bir ifade üzerinde yapılacak dilbilimsel bir çalışma tabiatı itibari ile bir üslup ve söylem analizidir. Bu açıdan bakıldığında Hz. Peygamber'in genel manada insanlarla, daha özelden ise çocuklarla iletişiminde kullandığı anlatımların dilbilimsel açıdan değerlendirilmesinin hareket noktası, onun ontolojik açıdan insan varlığına bakışının temel öğelerini doğru bir şekilde tespit etmektir. Buradan hareketle ifade edilebilir ki; Hz. Peygamber insanı, Allah'ın muhatap alıp yarattığı saygın ve değerli bir varlık olarak görmektedir. Dolayısıyla o, küçük-büyük, erkek-kadın her insanın değerli olduğunu söz ve fiillerinde ortaya koymuş ve bu konuda müstesna bir örneklik sergilemiştir.

Hz. Peygamber çocuklarla olan iletişiminde onların bilişsel gelişim seviyelerine uygun bir ifade üslubu benimsemiştir. Buna göre zaman zaman muhatap aldığı çocukların idrak ve anlayış kapasitesine göre onlara yetişkinlerin anlayabileceği üst düzey mesajlar vermiştir. Bazen de çok sevdiği kuşu öldüğü için kalbi kırık bir çocuğu teselli etme amacı ile şiirsel formda bir anlatım kullanmıştır. Dolayısıyla onun çocuklarla olan iletişiminde ortaya koyduğu üslup özellikleri, anlatım tekniği bakımından oldukça etkin ve dinamik bir görünüm arz etmektedir.

Bu makalede Hz. Peygamber'in genel olarak çocuklar hakkında, özel olarak onlarla olan diyaloglarında kullandığı ifadeler, örnekler üzerinden dilbilimsel açıdan incelenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen verilerin interdisipliner hadis çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Dilbilim, Belagat, Sünnet, Hadis, Çocuk, Üslup, Diyalog.

The Linguistic Evaluation of The Prophet (PBUH) in His Expressions About Children

Summary

The Prophet Mohammed (PBUH) is a messenger sent as an example to his ummah in every field related to human beings. The model he put forward in terms of both action and behavior is called

sunnah. Therefore, besides the actions of the exemplary personality that Allah sent to humanity, every word attributed to him includes a value judgment in terms of the language of religion. The Prophet, who grew up using the version of the language, actively used the linguistic features of Arabic, which was spoken in his age with all its aspects. Effectively and dynamically conveyed the messages he wanted to convey in accordance with his duty to declare the divine truths given to him in The Qur'an. From a linguistic point of view, The Messenger of Allah, with a unique style, set a model that should be followed in communicating with people within the framework of being an ideal role model for Muslims. The styles of expression, in which he used the expressive techniques of the standard Arabic language in his period form a part of his sunnah, which is a general concept, the basic features of which are described above in terms of form and content. For this reason, linguistic analysis and evaluations to be made on the statements attributed to him should be considered as a part of the prophetic discourse he developed in accordance with his prophetic mission. One of the most important pieces of evidence confirming this statement is that when we look at the expressions based on The Prophet in general, there is no waste of words in any way. Because, from his point of view, speech is a valuable phenomenon that should not be wasted.

Before proceeding to the examination of the hadiths in terms of linguistics, it is necessary to consider whether the words attributed to The Prophet and narrated in sense are reliable materials about his style. In the context of language studies, the only field in which the issue of "narration in sense" in the hadiths is dealt with is Arabic grammar, which is a normative and rule-making science. Moreover, some linguists are accepted as authorities, such as Ibn Hisham and Ibn Malik, who argue that hadiths can be used as a testify in Arabic grammar in the absolute sense. Linguists such as Abu Hilal al-Askeri, Ibn Rashik al-Kayravani, Abdolkahir al-Jorjani, and al-Taftazani, who are the authors of some sources that played an important role in the development of the philosophy of rhetoric, did not discuss the issue of the narration of the hadiths in sense. In terms of linguistics, the hadiths are one of the sources of the language of classical Arabic, which reflects the style of The Prophet. The issue of narration of the hadiths in sense does not pose any problem, especially in rhetoric studies. In addition, when we look at the expressions attributed to The Messenger of Allah in the authentic hadith books, it is understood that there are no differences in wording that would cause trouble in determining his stylistic features. A linguistic study to be made on an expression belonging to The Prophet is a style and discourse analysis in nature. From this perspective, the starting point of the literary evaluation of the expressions used by The Prophet in his communication with people in general and with children, in particular, is to correctly identify the basic elements of his ontological view of human existence. From this point of view, it can be stated that; The Prophet sees human beings as respected and valuable beings whom Allah has addressed and created. Therefore, he revealed in his words and actions that every human being, whether small or large, male or female, is valuable, and he set an exceptional example in this regard.

The Prophet adopted a style of expression suitable for their cognitive development levels in his communication with children. Accordingly, from time to time, he gave high-level messages that normally adults could understand, according to the comprehension and understanding capacity of the children he dealt with. Sometimes, for example, he used a poetic expression to console a child who was heartbroken because his beloved bird died. Therefore, his stylistic features in his communication with children show a very active and dynamic appearance in terms of expression technique.

In this article, the expressions that The Prophet used about children in general and in his dialogues with them, in particular, were examined linguistically through examples. Contribution of the data obtained as a result of the research to interdisciplinary hadith studies

Keywords: Arabic language, Linguistics, Eloquence, Sunnah, Hadith, Child, Literary Style, Dialogue

Giriş

Hz. Peygamber (s.a.s.)¹ insanla ilgili akla gelebilecek her alanda örneklik

¹ Başlıklarda ya da bölümün başında Hz. Peygamber ifadesinden sonra (s.a.s.) kısaltması verilmiş, metin içi ifadelerde ise verilmemiştir.

sergilemiş bir şahsiyettir. O, her anı vahiy ile yögrulan² ve risâletinden vefatına kadar yaşantısı ile örnek olan bir peygamberdir ve bu husus sünnet kavramı ile ifade edilmiştir.³ Bu özelliği ile sünnet, insanla ilgili her konuyu içine alan geniş bir kavram alanına sahiptir. Sünneti genel hatları ile ele almak Hz. Peygamber'in varlığına bakışını, hayatı algılayış biçimini ve benimsediği davranış modellerini kavramaya bağlıdır. Dilbilim açısından sünneti değerlendirmek ise; onun yaşamı boyunca etkileşimde bulunduğu her türlü canlı ile iletişimde ortaya koyduğu ifade üslubunu oluşturan ana unsurları incelemeyi gerektirir. Bu açıdan bakıldığında sünnet; amaç, yöntem ve ilke belirlemesi bakımından dinamik ve sürekli bir yapıya sahiptir. Sahip olduğu bu etkin olma ve devamlılıktan hareketle sünnet şeklinde kavramlaşan her türlü söz ve eylem üzerinde yapılacak bir analizin günümüz dilbilim, eğitim, sosyoloji ve psikoloji bilimlerinin ortaya koyduğu ilkeler muvacehesinde güncel kavramlar ile ele alınması uygun olacaktır.⁴ Dolayısıyla yukarıda bahsedilen özellikleri sebebiyle kavî, fiilî ve takrîrî sünnet formunda bize ulaşan ve hadis olarak rivayet edilen anlatımlar büyük bir öneme sahiptir.

Bütün peygamberlerde olduğu gibi Hz. Peygamber'in de ahlaki açıdan örnek alınması ve kendisine itaat edilmesi zorunluluğu Kuran'da ifadesini bulmuştur.⁵ Çünkü Allah'ın yarattıkları ile iletişimi vahiy yolu ile olmakla birlikte peygamberler tarafından örnek bir yaşantı vasıtası ile beşerin idrak ve kavrayışına aktarılması onun pratik boyutunu temsil etmektedir.⁶ Bu örneklik, Hz. Peygamber (s.a.s.)⁷ ve Hz. İbrahim (a.s.)⁸ örneğiğinde "üsve-i hasene" kavramı ile ifade edilmiştir.⁹

Aslında örnek olmanın lâzımı olan *örnek alınabilir olma* çalışmanın ilgi alanı ile daha çok ilgili bir husustur. Daha açık bir ifade ile üsve denince akla ilk olarak ahlaki açıdan örneklik gelse de Hz. Peygamber'in muhatapları ile iletişim kurarken takip ettiği tutum ve kullandığı dilsel ifade biçimleri de, kelimeler bakımından

² Bu ifade ile Hz. Peygamber'in her fiilinin, dinin ahkâm alanında olduğu gibi istinbât açısından değerlendirilmesi gerektiği kastedilmemiştir. Burada vurgulanmak istenen onun özellikle dili kullanma bağlamında ortaya koyduğu örneklikteki eksiklik ya da yanlışlığa dair herhangi bir ilahi ikazın gelmemiş olmasıdır. Ayrıca dilbilimsel açıdan hadislerde yer alan ifadeler genel olarak incelendiğinde Hz. Peygamber'in üstün edebî yönü bariz bir şekilde kendini göstermektedir. Birçok telifin yapıldığı bu alanda örnek bir çalışma için bk. Muhammed es-Sabbâğ, *el-Hadisü'n-nebevî-mustalahâtuh ve belâğatuh ve kutubuh-* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1981), 49-130.

³ Sünnetin çeşitli tanımları yapılmıştır. Bu tariflerin ortak noktası sünnetin devam ve kararlılık gösteren bir yapıda olmasıdır. Örneğin Yardım, sünneti "hadiseler karşısında sabit, değişmeyen ve devamlılık arz eden karakter salabeti" olarak tanımlamıştır. bk. Ali Yardım, *Hadis I-II* (İstanbul: Damla Yayınevi, 1997), 32.

⁴ Bu konuda yapılmış örnek bir çalışma için bk. Murtaza Bedir, *Sünnet -Hz. Peygamber'in Evrensel Mesajı-* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2008), 119-154.

⁵ en-Nisâ, 4/64.

⁶ Özellikle Mekke döneminde müşriklerin Allah ile beşer değil de melekler vasıtasıyla doğrudan iletişim kurma teklifi yaptıkları el-Furkân Suresi 25/21-22. âyetlerde ifade edilmiştir.

⁷ el-Ahzâb, 33/21.

⁸ el-Mümtehine, 60/4.

⁹ Bahsi geçen ayetlerin odak noktası olan "üsve" kelimesinin sözlük anlamı örnek olmak, yarayı iyileştirmek ve önder olmaktır. bk. er-Râğıb el-İsfahânî, "esv", *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Kılânî (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), 18.

örnek olma içerisinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla dilbilimsel açıdan bakıldığında; Hz. Peygamber'in varlıkla iletişim kurarken benimsediği üslup özellikleri onun sünnetin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Buradan hareketle Hz. Peygamber'in dili kullanma konusunda sahip olduğu üslup özelliklerinin onun sünneti içinde değerlendirilebileceği çıkarımı yapılabilir.¹⁰

Hz. Peygamber'in ifade üslubunun sünnetle irtibatına genel hatları ile değinildikten sonra çalışmanın konusu olan hadislerde yer alan çocuklarla ilgili anlatımlar Arap dilbiliminin üslup bilim, lügat ve belagat gibi alanları açısından değerlendirilecektir. Ancak bu bahse geçmeden önce ilk olarak dilbilimsel açıdan Hz. Peygamber'in sözlerine yaklaşımın temel parametreleri ve bu ifadeleri inceleme yöntemi netleştirilmelidir. Bu bağlamda ilk olarak bahsi geçen mesele gündeme geldiğinde ilk akla gelen problem olan, belagat analizi açısından hadislerin manen rivayet edilmeleri konusunda nasıl bir yaklaşım sergilenmesi gerekliliği ana hatları ile ele alınacaktır.

1. Metodik Çerçeve

Manevi Rivayet Olgusu Özelinde Belagat Araştırmalarında Hadislere Yaklaşımın Temel İlkeleri ve Nahivde Hadisle İstişhâd Meselesi

Hz. Peygamber'in ifade üslubunu ele alırken ilk akla gelen kavram "kavlî sünnet" terkididir. Bu ifade, Hz. Peygamber'e isnat edilen sözleri karşılamaktadır.¹¹ Hz. Peygamber'in üslubu ele alınırken ilk olarak, hadis olarak rivayet edilen ifadelerin onun üslubu hakkında ne derece fikir verdiği meselesi gündeme gelmektedir. Daha açık bir ifade ile, "kavlî ve merfû hadislerde yer alan lafız farklılıkları Hz. Peygamber'in edebî üslubu hakkında fikir verme açısından bir problem oluşturmaktadır mı?" sorusuna cevap bulunmalıdır. Dolayısıyla bahsi geçen konuda ilk olarak ele alınması gereken problem, belagat-hadis ilişkisinde hadislerin manen rivayetinin yerini netleştirmektir.

Manevî rivayetinin tanımı ve üzerinde yapılan tartışmalar, hadis usulü ilmi içerisinde yer alan çok yönlü bir konudur. Çalışmanın sınırlılığı açısından oldukça geniş bir araştırma alanına sahip olan bu meseleyi makale formatında bütün yönleri ile almak mümkün değildir. Burada sadece çalışmanın ele aldığı problemle ilgili olan manevi rivayet olgusu bağlamında belagat tahlili açısından ile hadislere yaklaşımın nasıl olması gerektiği konusunda izlenmesi gereken yöntem ele alınacaktır.

Buna göre ilk olarak üzerinde durulması gereken mesele şudur: Özellikle Arap dilbiliminin kaynak değer taşıyan klasik metinlerinde hadisler istişhâd için kullanılırken manevî rivayet konusu üzerinde tartışmalar olmuş mudur? Ya da klasik belagat kitaplarında hadisler, ayet ve şiirlerle birlikte kullanılmış mıdır?

Ayrı bir çalışma gerektiren bu meseleyi bütün klasik belagat kitapları üzerinden tartışmak bu makalenin sınırlarını aşacağı için, konu belagatin müstakil bir

¹⁰ İzzuddin Ali es-Seyyid, *el-Hadîsu'n-nebevî mine'l-vicheti'l-belâğîyye* (Kahire: 1973), 7.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Yardım, *Hadis I-II*, 32, 33.

ilim olarak ortaya çıkmasında önemli rol oynayan kaynaklar merkezinde temellendirmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda ilk olarak, belagatin edebî tenkitten kendine ait meseleleri ve metodolojisi olan bir ilim haline gelmesinde ilk basamak olarak kabul edilen Ebû Hilâl el-Askerî'nin (ö. 395/1004),¹² *Kitâbu's-sinâ'ateyn* adlı eserinde dilsel açıklama ve değerlendirmelerini doğrulamak için zaman zaman hadisleri kaynak olarak kullandığını ifade etmek gerekir.¹³ Yine Arap büleğâ ekolü belagatçilerinin önde gelen simalarından olan İbn Reşîk el-Kayravânî de (ö. 456/1064) Kuzey Afrika ve Endülüs edebiyatçılarına yön veren önemli bir edebî tenkit ve belagat kitabı olan *el-'Umde fî mehâsini's-şî'r ve âdabihî ne nakdihi*¹⁴ adlı eserinde manen rivayet edilmelerini dikkate almadan hadisleri kullanmıştır.¹⁵

Ayrıca *Delâilü'l-i'câz ve Esrâru'l-belâğâ* adlı eserleri ile Arap belagat düşüncesinin kurucularından sayılan Abdulkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078) ve *el-Mutavvel* adlı şerhi ile belagat ilminin önemli metinlerinden birini yazan et-Taftâzânî de (ö. 792/1390), herhangi bir belagat meselesini ele alırken yukarıda adı geçen dilliler gibi tanık olarak kullandıkları hadislerde lafzî ya da manevî rivayet olgusunu bir problem olarak tartışmamışlardır.¹⁶ Dolayısıyla belagat ilmi açısından hadisler, Hz. Peygamber dönemine ait klasik Arapçanın dil birikiminin bir parçasıdır ve Arap dilbiliminin kuruluşunda dil malzemesi olarak kullanılan bir kaynak değeridir.

Bu meseleyi vuzuha kavuşturan bir başka gösterge de şudur: Kur'an tefsirinde referans olarak hadislerden daha çok kullanılan ve tespit, rivayet ve muhafazasında hadisler kadar sıkı ve titiz bir tenkite tabi tutulmamış olan şiirlerin rivayetinin sıhhati konusunda kayda değer bir tartışma olmamıştır.¹⁷ Çünkü, dil araştırmacısı için ayet, şiir ve hadisler, sözlü kültürün hâkim olduğu Arap coğrafyasının dil varlığını oluşturan otantik dil malzemeleridir. Bu malzemenin sıhhatine dair ortaya konan metodoloji ve prensipler tarihsel süreç içerisinde zaten bahsi geçen alanlara ait ilimlerin içerisinde gayet sistematik bir şekilde gelişmiştir.

Ayrıca, özellikle İslami ilimlerin bir dalı olarak gelişen dil araştırmalarında

¹² Muhammed Mendûr, en-Nakdu'l-menhecî 'inde'l-'arab ve menhecü'l-bahs fi'l-'edeb ve'l-luğa (Kahire: Dâru Nahdati Mısır, ts.), 321.

¹³ Örnekler için bkz. Ebû Hilâl 'Askerî, *Kitâbu's-sinâ'ateyn -el-kitâbetu ve's-şî'r-*, thk. 'Alî Muhammed el-Becâvî-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabîyye, 1952), 9, 22, 38, 155, 173, 178.

¹⁴ M. Akif Özdoğan, "el-Umde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 42/146.

¹⁵ Bazı örnekler için bkz. İbn Raşîk el-Kayravânî, *el-'Umde fî mehâsini's-şî'r ve âdabihî ve nakdihi*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Kahire: Dâru'l-Cil, 1981), 1/16, 24, 27, 30, 210.

¹⁶ 'Abdulkâhir el-Cürcânî belagatin temel kaynaklarını oluşturan *Delâilü'l-i'câz ve Esrâru'l-belâğâ* adlı eserlerinde birçok hadis kullanmıştır. Bu hadisler içerisinde zayıf rivayetler de vardır. İlgili hadislerin fihristi için bk. 'Abdulkâhir b. 'Abdirrahmân el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1424/2004), 641, Abdulkâhir b. 'Abdirrahmân el-Cürcânî, *Esrâru'l-belâğâ*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Cidde: Dâru'l-Medenî, 1411/1991), 433-434. Yine *el-Mutavvel* adlı eserinde et-Taftâzânî belagat ilmine dair meseleleri açıklarken az da olsa hadislerden faydalanmıştır. Bkz. Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer et-Taftâzânî, *el-Mutavvel şerhu telhîsi miftâhî'l-ulûm*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1434/2013), 35.

¹⁷ Hadislerin zabt ve rivayet yönünden şiir ile mukayesesi için bk. Mehmet Reşit Özbalkıç, *Kur'an ve Hadîs'in Arap Gramerindeki Rolü* (İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2006), 219-222.

hadislerin manen rivayeti meselesinin bir problem olarak ele alındığı tek alanın, nahivde hadisle istişhâd meselesi olduğunu belirtmek gerekir.¹⁸ Nahivde hadisle istişhâd edilebileceği konusunda genel olarak üç yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bunlar; mutlak olarak nahivde şiirin tanık gösterilebileceğini kabul edenler, kesin olarak şiirle istişhâdı reddedenler ve son olarak belli şartlar dâhilinde kabul edenlerdir.¹⁹ Mutlak anlamda nahivde hadisle istişhâd edilebileceğini savunanlar arasında meşhur *Elfiye* sahibi İbn Mâlik (ö. 672/1273) ve *Muğni'-lebib* sahibi İbn Hişâm (ö. 680/1281) gibi bu alanda otorite olarak kabul edilen dilcilerin olması dikkat çekmektedir.²⁰ Ancak, burada asıl üzerinde durulması gereken, nahivde yapılan bu tartışmaların yukarıda da belirtildiği gibi belagat ilminde gündeme gelmemiş olmasıdır.

2. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Çocuklar Hakkındaki İfadelerinin Dilbilimsel Açıdan Analizi

Yukarıda genel olarak çerçevesi çizilen ve Müslümanlar için yol gösterici bir işleve sahip olarak nitelenen sünnetin önemli parçalarından birisi de Hz. Peygamber'in dili kullanma konusunda ortaya koyduğu yöntemdir. Bu yöntem onun üslup özelliklerini oluşturan anlatımların dilbilimsel bir bakış açısı ile değerlendirilmesi neticesinde ortaya çıkan dil varlığının temel kodları anlamına gelmektedir. Daha açık bir ifade ile; aslında Hz. Peygamber'in bizzat kendisine ait olduğu kabul edilen her ifade, dinî alanda bir değer yargısına sahiptir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in sözlerini dilsel açıdan incelemek, hayatın bütün alanlarında belirleyici bir rol oynayan sünnetin içinde yer alan söylemin bir parçasını ele almak demektir. *Buradan hareketle hadislerin dil açısından incelenmesi ile herhangi bir şair, hatip ve edibe ait edebî ürünler üzerinde yapılacak dilbilimsel incelemenin farklı olması gerektiği ifade edilmelidir.*

Öte yandan insanı kendisinin dışındaki diğer yaratılmışlardan ayıran özelliklerden birisi de beyan/duygu ve düşüncelerini ifade etme kabiliyetidir. Dolayısıyla beyanın en önemli unsuru olan kelimeler konusunda da sünnetin yöntem ve istikamet belirlemesi doğaldır. Buna konuda Hz. Peygamber'in açıklama ve tavsiyelerinden anlaşıldığı kadarı ile genel bir kanı olarak şu tespiti yapmak mümkündür: *Nebevî sünnetin genel çerçevesi içerisinde "söz" çok önemli ve değerli bir olgudur ve kelimeler konusunda kesinlikle israf ya da cimriliğe mahal yoktur.*²¹ Resûlullah'ın söz ve onun değeri hakkındaki tavsiyelerde bulunmakla yetinmemiş, bizzat kendisi doğallık ve akıcılık ile tebarüz eden ifade üslubunda bu konudaki söylemini uygulamalı olarak göstermiştir. Onun muhatapları ile iletişim kurarken

¹⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Hüseyin Tural, "Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstişhâd Meselesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (Erzurum: 1990), 67-79.

¹⁹ Muhittin Uysal, "Hadisin Arap Dilbilimine Etkisi ve Hadisle Nahivle İstişhâd Meselesi", *Marife*, 6/1 (Konya: 2006), 111-121.

²⁰ Tural, "Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstişhâd Meselesi", 71.

²¹ Örneğin sözü gereksiz yere uzatan bir sahabiye "*Ne kötü bir hatipsin!*" buyurarak sözün değerini vurgulamıştır. (Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1432/2011), "Cuma", 48.

kullandığı ifadelerin dil açısından incelenmesi neticesinde, bu anlatımların doğal, akıcı ve hikmetli sözler olduğu çıkarımı yapılabilir. Ayrıca Hz. Peygamber, edebî kabiliyetinin bizzat Allah Teâla tarafından kendisine bahşedildiğini *أَدَّبِي رَبِّي فَأَحْسَنَ*

تَأْدِيبِي "Beni Rabbim edeplendirdi (dil ve edebiyat bakımından yetiştirip geliştirdi) ve ne de güzel edeplendirdi!" şeklinde ifade etmektedir.²² Yine başka bir rivayette kendisine az lafızlarla çok anlamlar ifade etme kabiliyeti/özlü ve açık konuşma yetisi/cevâmi'u'l-kelim verildiğini belirtmektedir.²³

Yukarıda genel hatları ile betimlenen üslup özelliğinin bir parçası olarak Hz. Peygamber muhatapları ile sözlü iletişim kurarken özellikle onların aklî ve kültürel seviyelerini her zaman göz önünde bulundurmıştır. Dolayısıyla onun muhatapları ile diyaloglarında ortaya koyduğu ifade biçimlerini dilbilimsel açıdan ele almak, teknik tabiri ile üslup analizi yapmaktır.

Herhangi bir şahıs ya da edibin üslubu hakkında edebî bir çalışma yapmadan önce ilgili şahsın edebî kişiliğini oluşturan inanç, söylem ve kültürel kodları doğru bir şekilde tespit etmek önemlidir. Bu açıdan bakıldığında çalışmanın ana konusunu oluşturan Hz. Peygamber'in çocuklarla ilgili anlatımlarının temel dinamiklerini ele almak için ilk olarak sünnetin kendi bütünlüğü çerçevesinde onun insana bakışının esaslarını belirlemek gerekmektedir. Bu nedenle aşağıda onun insana ve daha özeldir çocuklara bakışı ile ilgili sünneti ana hatları ile incelenecektir.

2.1. İnsanın Saygınlığı Çerçevesinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Çocuklara Bakışı

İslam'ın temel bir prensibi olarak insan, Allah'ın yarattığı saygın ve onurlu bir varlıktır.²⁴ Bu gerçeğin kanıtı olarak Allah'ın insanı yaratmasının yanında onu muhatap almayı murat etmesi kâfidir.²⁵ Benzer şekilde Hz. Peygamber insanın varlığını önemsemiş, onun yaşamının devamlılığını amaç edinmiş ve bu gaye ile özellikle evliliği tavsiye etmiştir.²⁶ Hz. Peygamber'e göre, tümel anlamda insan, tikel

²² Hadisin sebebi vürudunda ifade edildiğine göre Hz. Peygamber bir gün fasih üslubu ile güzel bir konuşma yapınca Hz. Ali dayanamaz ve "Ey Allah'ın resulü! Biz aynı dedenin torunlarıyız. Ama görüyorum ki, sen Arap kabileleri ile konuşurken farklı bir dil kullanıyorsun." dediğinde Hz. Peygamber cevaben yukarıdaki cümle ile cevap vermiştir. Bkz. Ebû Saîd 'Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî *Edebü'l-İmlâ ve'l-İstımlâ*, thk. Max Weisweiller (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1981), 5.

²³ Müslim, "Mesâcid", 5. Buhârî, "Cihâd", 122. Hz. Peygamber'in edebî üslubu hakkında el-Câhız'ın örnek hadisler üzerinden yaptığı ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Ebu Osman 'Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Beyân ve'tebyîn*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998), 2/15-31.

²⁴ el-İsrâ, 17/70. Ebu'l-Fazl Celâluddîn b. Ebîbekir es-Suyûtî, *el-Câmi'us-sağîr fi ehâdisi'l-beşîr ve'n-nezîr* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2004.), 1/25 (No. 310).

²⁵ Kur'an'da Allah'ın insanı yaratmasının ardından ona beyan/duygu ve düşüncelerini ifade etme kabiliyeti vermesinden bahsedilir. (er-Rahmân, 55/3,4). Ayrıca belagat ilmi otoritelerinden Abdulkâhîr el-Cürçânî'nin, insanı kendisinin dışındaki diğer mahlûkattan ayıran temel vasfın ona bahşedilen beyan/kendini ifade etme kabiliyeti olduğu şeklindeki değerlendirmesi dikkat çeken önemli bir ayrıntıdır. bk. Abdulkâhîr el-Cürçânî, *Esrâru'l-belâğa*, 3.

²⁶ Bu konuda birçok sahih hadis mevcuttur. Örnek olarak Tirmizî'de rivayet edilen: "Dört şey Peygamber'in sünnetindedir: Hayâ, güzel koku sürünmek, misvak kullanmak ve evlenmek" hadisi

olarak çocuk, Allah'ın yaratmayı murat ettiği ve bu iradenin neticesinde muhatap alınmaya değer bir şahsiyettir. Bu açıdan bakıldığında Hz. Peygamber zaman zaman çocuklara yetişkinlere davrandığı gibi muamele etmiş ve onları bu minval üzere muhatap almıştır. Mesela yanlarından geçerken çocuklara selam vermiş, onlara hâl hatır sormuş,²⁷ bir çocuğun ağlamasından dolayı namazı kısa tutmuştur.²⁸ Yine aynı şekilde Hz. Enes'ten (r.a.) gelen bir rivayete göre bir gün Medine'de iken kız çocuklarından biri Hz. Peygamber'in elini tutmuş ve onu istediği yere kadar götürmüştür.²⁹ Bir defasında üzerine bevleden bir çocuğa kızmamış ve su dökülerek elbisesinin temizlenmesini emretmiştir.³⁰

Yukarıda çerçevesi çizilen bu bakış açısının yansımalarını söz ve davranış boyutunda ortaya koyan Hz. Peygamber, çocuklarla ilgili ifadelerinde ya da onları muhatap aldığı sözlerinde dikkat çeken bir üslup özelliği sergilemiştir. Kur'an'la birlikte dinin en önemli ikinci temel kaynağı olan sünnetin çocuklara bakışı, Hz. Peygamber'in çocuklarla olan iletişimde ortaya koyduğu dilsel malzemenin üzerine bina edildiği temel zemini oluşturmaktadır. Çalışmanın ilgi alanını oluşturan çocuklarla ilgili ifadelerin Kur'an ile birlikte ortaya koyduğu paradigmanın temel unsurları, üzerinde dilbilimsel analiz ve tahlillerin yapılacağı nebevî ifadelerin yönünü ve yöntemini ortaya koyma açısından önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle ilk olarak genel hatları ile Kur'an'da doğrudan ya da dolaylı olarak çocuklar ile ilgili ifadeler ile aynı konularda hadislerde geçen ifadelerin resmettiği tablo arasında mukayese yapılacaktır.

2.2. Kur'an'da Geçen Çocuklarla İlgili Anlatımların Sünnetle Bütünlüğü

Unutmamak gerekir ki; Hz. Peygamber'in edebî yönünü ele alırken göz önünde bulundurulması gereken en önemli husus, onun Allah'ın resulü olmasıdır. Dolayısıyla Kur'an'ın ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'in dil kabiliyeti, yetiştiği Kureyş dil havzasında yer alan otantik dil kültürü içinde şekillenmiş olmakla birlikte onun beyanının muhteva, gaye ve yönteminin Kur'an tarafından belirlenmiş olduğu ifade edilebilir. Bu açıdan bakıldığında, ona ait olan kavli hadisler, sadece ahkâm, ahlâk ve muamelât açısından değil, aynı zamanda kültür, sanat ve edebiyat gibi hayatın estetik boyutunun vahiy merkezli şekillenmesinde de önemli bir yere sahiptir.

Onun çocuklara bakışının karakteristik özelliklerinin Kur'an-ı Kerim'de peygamber-çocuk iletişimi ile ilgili anlatımlarda yer alan üslup ve iletişim yöntemi ile

→

örnek verilebilir. (Ebû İsa Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebir (Sünenü't-Tirmizî)*, thk. Beşşâr 'Avvâd (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1418/1998), "Nikâh", 1; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Nizâr Temîm - Heysem Nizâr Temîm, (Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1415/1995), "Savm", 10.

²⁷ Buhârî, "İsti'zân", 15; Müslim, "Selâm", 5.

²⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb Arnavud- Âdil Mürşid vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.), 20/281 (No. 12955).

²⁹ Buhârî, "Edeb", 61.

³⁰ Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer Dârekutnî, *Sünen*, thk. Şu'ayb Arnavud-Hasan 'Abdu'l-Mün'im eş-Şiblî vd., (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004.), 1/216 (No. 471).

örtüşmesi dikkat çekmektedir. Zira vahyin iki ana kaynağı olan Kur'an ve sünnetin, özellikle dinin yegâne muhatabı olan insanın saygınlığı gibi önemli bir konuda aynı yaklaşımı göstermesi kadar doğal bir şey yoktur. Buna göre, Kur'an'ın söz varlığı içerisinde yer alan çocuklar ile ilgili ifadeler incelendiğinde sevgi ve merhamet temelli bir bakışın olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin dua ve yakarışın bulunduğu bir ayette eşler ve salih evlatlar için "göz aydınlığı" denilerek sanatlı bir anlatım kullanılmıştır.³¹ Yine Hz. Lokman'ın (a.s.) oğluna olan nasihatlerini içeren pasajlarda geçen "yavrucuğum!/oğulcuğum" şeklindeki kibar ve nazik seslenme biçimi bu konuda zikredilmesi gereken önemli bir noktadır.³²

Ayrıca Kur'an'da geçen Hz. Lokman'ın ve Hz. İbrahim'in (a.s.) oğulları ile aralarında geçen diyaloglar ile³³ Hz. Peygamber'in çocuklarla zaman zaman Allah'ın varlığı, birliği, kudreti, ahirete iman ve O'na tevekkül konusunda yaptığı anlatımlar muhteva bakımından benzerlikler içermektedir. Örneğin insanlığın kiblesi olan Kâbe'nin inşasının ve temiz tutulmasının Hz. İbrahim ile birlikte oğlu Hz. İsmail'e (a.s.) verilmesi, çocukların ve gençlerin Allah tarafından saygın ve mesuliyet yüklenebilecek şahsiyetler olarak kabul edildiğinin en güzel kanıtıdır.³⁴

Bahsi geçen bakış açısının bir benzeri olarak Abdullah b. Abbas'tan (r.a.) rivayet edilen şu hadis zikredilebilir: Hz. Peygamber çocukluğundan itibaren kendisi ile uzun bir süre geçiren Abdullah b. Abbas gibi anlayış ve zekâsı ileri seviyede olan bir çocuğa şu ifadeleri söylemiştir: *"Evlâdım! Sana bazı sözler öğreteceğim: Allah'ı(n hakkını) koru ki O da seni korusun. Allah'ı(n hakkını) koru ki O'nu hep yanında bulasın. Bir şey isteyeceğinde Allah'tan iste. Yardım dileyeceğinde Allah'tan yardım dile. Şunu bilmelisin ki bütün toplum (varlık âlemi) bir konuda senin yararına bir şey yapmak için bir araya gelse, ancak Allah yazmışsa sana destek verebilirler. Yine (bütün varlık âlemi) bir konuda sana zarar vermek için bir araya gelse, ancak Allah yazmışsa sana zarar verebilirler. Bu konuda kalemler kaldırılmış (karar verilmiş), sayfalar kurumuştur (hüküm kesinleşmiştir)."*³⁵ Normalde yetişkin bir Müslümana yapılması gereken bir nasihatın daha çocuk yaşta sayılabilecek bir kişiye yapılması yukarıda bahsi geçen Hz. İsmail'e verilen ilahi sorumluluk örneği ile hedef ve gaye bakımından örtüşmektedir. Ayrıca bu iki örneğin ortak noktalarından birisi de ço-

³¹ el-Furkân, 25/74. Bu âyette geçen *قَرَّةٌ* ifadesinin açıklaması için bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyî'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 19/532.

³² Lokman, 21/13. Hz. Nuh'un (a.s.) oğluna olan hitabında da benzer ifadeler kullanılmıştır. (Hûd, 11/42).

³³ Lokman, 21/13-19, es-Sâffât, 37/96-107.

³⁴ el-Bakara, 2/125-127.

³⁵ Tirmizî, "Sıfatu'l-kıyâme", 59. Hadisin tercümesi *Hadislerle İslam*'dan alınmıştır. (Mehmet Emin Özafşar vd. (ed.), *Hadislerle İslam: Hadislerin Hadislerle Yorumu*, (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), 1/347.) (Rivayetin orijinali şu şekildedir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كُنْتُ خَلَفْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا، فَقَالَ: يَا غُلَامُ إِنِّي أَعْلَمُكَ كَلِمَاتٍ، احْفَظِ اللَّهَ يَحْفَظْكَ، احْفَظِ اللَّهَ يَحْفَظْكَ، احْفَظِ اللَّهَ يَحْفَظْكَ، احْفَظِ اللَّهَ يَحْفَظْكَ، احْفَظِ اللَّهَ يَحْفَظْكَ، إِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللَّهَ، وَإِذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ، وَأَعْلَمْ أَنَّ الْأُمَّةَ لَوِ اجْتَمَعَتْ عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَنْفَعُوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ لَكَ، وَلَوْ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَضُرُّوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَيْكَ، رُوِيَ عَنِ الْأَقْلَامِ وَجَفَّتِ الصُّحُفُ.

cuklara sorumluluk vermenin önemini ortaya koymaktır. Dolayısıyla çocuk, vahiy indinde sorumluluk alabilecek düzeyde saygın ve muhatap olarak kabul edilen bir şahsiyettir.

Kur'an'da bizzat Hz. Peygamber'in insanlara yumuşak ve kibar davranması ve onlara müsamaha göstermesi emredilmiştir.³⁶ Yine Kur'an'da birçok ayette Müslümanların birbirlerine karşı mütevazı, bağışlayıcı ve alçak gönüllü olmaları istenmiştir.³⁷

Çocuklara karşı sevgi ve merhamet göstermede güzel bir örneklik sergileyen Hz. Peygamber, sadece söylem değil, eylem olarak da Kur'an'da yer alan insanın saygınlığı prensibi ile örtüşen bir yöntem sergilemiştir. Bunun en karakteristik göstergelerinden birisi olarak Hz. Peygamber'in zaman zaman çocuklarla şakalaşması gösterilebilir. Mesela Mahmud b. Rebi' (r.a.) kendisi beş yaşında iken Hz. Peygamber'in bir kovadan ağzına su alıp yüzüne doğru püskürttüğünü aktarmıştır.³⁸

Yukarıda bahsi geçen ifadelerden de anlaşılacağı üzere; sünnetin sadece kavli değil, aynı zamanda fiilî boyutunun temsil ettiği davranışsal alan risaletin hayata yansıyan en önemli kısmıdır.³⁹ Buradan hareketle ilke olarak şu çıkarım yapılabilir: Resûlullah'ın herhangi bir konuda benimsediği yaklaşım tarzı ele alınacağı zaman o alanın sünnetin kendi bütünlüğü içinde nerede durduğunun göz önüne alınması gereklidir.⁴⁰

3. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Edebî Üslubunda Çocuk

Çocuklar mevzu bahis olduğunda Hz. Peygamber, yukarıda zikredilen bakış açısının yansıması olarak sevgi ve merhamet temelli bir yaklaşım sergileyerek ashabına en güzel şekilde örneklik etmiştir.⁴¹ Onun bu konudaki hassasiyetini yansı-

³⁶ ez-Zuhruf, 43/89. Kur'an'da Hz. Peygamber'in insanlara yumuşak davranmasının Allah'ın rahmeti sayesinde olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla sünnetin merhamet eksenli şekillenen insana bakışının kaynağı Rabbânîdir. Bkz. Âli İmrân, 3/159.

³⁷ Bir ayette müminlerin birbirlerine karşı merhamet ile muamele ettikleri belirtilir (el-Feth, 48/29). Burada "merhametli olun" yerine sübut bildiren isim cümlesi formunda "birbirlerine karşı merhametlidirler" şeklinde bir ifade kullanılması müminler arası merhametin devamlı olması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

³⁸ Buhârî, "İlim", 18. Bu konunun örnekler üzerinden daha geniş izahı için bk. Mustafa Demir, "Çocuk ve Çocuk Terbiyesi", *Bireysel ve Sosyal Hayatta Hadis*, ed. Ahmet Yıldırım vd. (İstanbul: Lisans Yayınları, 2019), 2/48-51.

³⁹ Bu üstün davranış örneğinin en önemli yansımalarından birisi de Ğâmidiyyeli kadın hadisi olarak bilinen olaydır. Bu hadisede Hz. Peygamber'in zina ikrarında bulunan kadına had cezası uygulamamak için onu ısrarla bu ikrarından vazgeçirmeye çalışmış ve fakat neticede kadına recm cezası uygulamak zorunda kalmıştır. bk. Müslim, "Hudûd", 23.

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Yusuf el-Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev. Bünyamin Erul (İstanbul: Nida Yayınları, 2009), 209-303.

⁴¹ Bu konuda rivayet edilen birçok hadis vardır. Örneğin Buhârî, "Edeb" kitabının 17-22 bâblarında Hz. Peygamber'in çocuklara yaklaşımı ile ilgili hadisleri tahrîc etmiştir. Müslim, "Fedâil", 62-66. Bu konuda ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için ayrıca bk. Adem Apak, "Hz. Peygamber'in (sav) Çocuklarla İlişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (Bursa: 2010), 45-67.

tan birçok örnek bulmak mümkündür.⁴² Ayrıca bu alanda hadis külliyyatında oldukça geniş bir rivayet birikimi olmakla birlikte meseleyi vezir bir şekilde özetleyen bazı kavli ve fiili hadisler vardır. Mesela “*Büyüklerine saygı göstermeyen ve küçüklerine merhamet etmeyen bizden değildir*”⁴³ ifadesi aslında konunun özünü açık bir şekilde ortaya koymaktadır.⁴⁴

Bu konuda verilebilecek örneklerden belki de en dikkat çekici olanı Hz. Enes b. Mâlik’ten (r.a.) gelen rivayettir. Hz. Enes yaklaşık on sene hizmetinde bulunduğu Hz. Peygamber’in kendisine bırakın kızmayı hiçbir konuda “bunu niye şöyle yaptın ya da yapmadın” şeklinde bir serzenişte dahi bulunmadığını ifade etmektedir.⁴⁵ Bu rivayet, çocuklara karşı şefkatli ve nazik davranmanın önemi konusunda Hz. Peygamber’in uygulama anlamında örnekliğinin güzel bir örneğidir. Bu davranış tarzı onun üslubuna da yansımış ve hiçbir surette çocuklara karşı sert ve kırıcı olma şöyle dursun, onları yargılayıcı hiçbir ifade de bulunmamıştır.⁴⁶

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber’in söz ve uygulamalarına bakıldığında sünnetin çocuklara yaklaşımının sevgi ve şefkat merkezli olduğu ifade edilebilir.

3.1. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Çocuklarla Kurduğu Sözlü İletişiminin Temel Dinamikleri

Modern dönemde sadece dilsel açıdan değil insanlar arası etkileşimin olduğu her alanda gündeme gelen bir kavram olan iletişim, aslında insanın sosyal bir varlık olarak yaratılmasından kaynaklanan bir olgudur.⁴⁷ Çok geniş bir alanı kapladığı için çeşitli disiplinlerin alanına girmesi nedeni ile iletişimin tek bir tanımını vermek mümkün görünmemektedir.⁴⁸ Ayrıca ifade edilmelidir ki; çocuklarla olan iletişimde dikkate alınması gereken en önemli husus, çocuğun davranış ve tutumlarının gelişiminde ailenin, okulun ve çevrenin önemli bir etken olduğu gerçeğidir.⁴⁹ Bu açıdan bakıldığında çocuklarla kurulacak olan diyalogun onların gelişim ve kavrayış düzeylerine uygun olması ve onları hem maddî ve hem de manevî açıdan iyiye ve doğruya yönlendirici bir özelliğe sahip olması gerekir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in çocuklarla olan diyaloglarına bakıldığında bu anlatımların genel ola-

⁴² Örneğin bk. Müslim, “Fedâil”, 62-65.

⁴³ Tirmizî, “Birr”, 15.

⁴⁴ Hz. Peygamber’in çocuklar ve gençlere yaklaşımı ile ilgili daha ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bk. Hayati Hökelekli, “Hz. Peygamber’in Çocuk ve Gençlere Yaklaşımı”, *Hz. Muhammed ve Gençlik, Kutlu Doğum Haftası (1992)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 47-56.

⁴⁵ Buhârî, “Vesâyâ”, 25; Müslim, “Fedâil”, 52.

⁴⁶ Rivayete göre bir gün Resûlullah Hz. Enes’i bir iş için gönderir. Hz. Enes yolda oyun oynayan çocukları görür ve onlara katılır. Bu sebeple Hz. Peygamber’i bir süre bekletir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hz. Enes’in yanına gelir ve yüzünde beliren bir tebessümle ona: “*Enescik! Gönderdiğim yere gittin mi?*” diye sorar. Hz. Enes: “Hemen gidiyorum ey Allah’ın Resûlü” şeklinde cevap verir. (Müslim, “Fedâil”, 54).

⁴⁷ İlk insan Hz. Âdem, yaratıcısı ile iletişim kurmuştur. Bk. el-Bakara, 2/33, 35, 36, 37.

⁴⁸ Aysel Çağdaş, *Anne-Baba-Çocuk İletişimi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2002), 3.

⁴⁹ Jeff Mc. Whirter-Nilüfer Voltan Acar, *Çocukla İletişim* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1998), 7.

rak bahsi geçen olumlu vasıflara sahip olduğu görülecektir.

Hz. Peygamber'in çocuklarla olan diyaloglarında benimsediği üslup özelliklerini oluşturan ana esaslar vardır. Dolayısıyla ona ait olan ifadeleri ele alırken bu esasları her zaman göz önüne almak gerekir. Hz. Peygamber'in üslubunun dayandığı en önemli unsur, hiç şüphesiz "üslubu beyan aynı ile insan" düsturu ile ifadesini bulan onun kelam etme konusunda ortaya koyduğu hassasiyettir. Kavî hadisler üslup açısından incelendiğinde bu hassasiyetin yansımalarını ortaya koyan muazzam bir edebî malzeme vardır. Çünkü Hz. Peygamber herhangi bir konuda peygamberlik vazifesi gereğince bir söylem ortaya koyduğunda mesajının daha iyi anlaşılması ve aktarmak istediği anlamın muhatapları tarafından içselleştirilmesi amacı ile farklı anlatım teknikleri kullanmıştır. Genel olarak bakıldığında Hz. Peygamber'in edebî üslubunu yansıtan anlatımların tavsiye ve emir mahiyetindeki ifadeler olduğu söylenebilir. Dilbilimsel açıdan bakıldığında, bu anlatımların söylemin dış boyutunu oluşturan ortam, muhatabın durumu ve sözün söylendiği zaman aralığının kendi özel şartları gibi hususlarla birlikte ele alınması gerekir. Geniş bir çalışma alanını kapsayan bu konuyu makalede ele almak mümkün olmadığı için, bu tespitin doğruluğunu ortaya koyan çarpıcı bir örnek üzerinden mesele izah edilmeye çalışılacaktır:

Hz. Âişe'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Mahzûmoğullarından bir kadın had cezasını gerektirecek bir hırsızlık yapar. Mensubu olduğu kabile fertleri, kadının elinin kesilmesini önlemenin bir çaresini bulmak için toplanırlar. Sonunda Hz. Peygamber'in çok sevdiği Üsâme b. Zeyd'in (r.a.) el kesme cezasını iptal etmesi için aracılık etmesi kararını alırlar. Hz. Üsâme meseleyi Hz. Peygamber'e arz eder. Bunun üzerine Resûlullah kızgın bir şekilde Hz. Üsâme'ye:

أَتَسْمَعُ فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ!؟

"Allah koyduğu had cezalarından birisi hakkında mı aracılık yapıyorsun?!"

şeklinde sert bir ifade kullanır. Sonra insanların huzuruna çıkar ve ayağa kalkarak şöyle hitap eder:

إِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ قَبْلَكُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكُوهُ وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ أَقَامُوا عَلَيْهِ الْحَدَّ، وَإِنَّمَا اللَّهُ لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا.

"Sizden önceki kavimleri içlerinde şerefli bir kişi hırsızlık yaptığı zaman (iltimas göstererek cezayı infaz etmektен) geri durmaları, gariban bir kişi hırsızlık yaptığında ise ona hemen had cezası tatbik etmeleri helak etmiştir. Allah'a yeminim olsun ki; eğer Muhammed'in kızı Fâtıma hırsızlık yapsaydı onun elini muhakkak keserdim."⁵⁰

Yukarıda hadise zaman, mekân ve olaylar silsilesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Çünkü bu meseleyi konu edinen bazı rivayetlerde olayın Mekke'nin fethi esnasında cereyan ettiği aktarılmaktadır.⁵¹ Dolayısıyla rivayette anlatılanlar,

⁵⁰ Buhârî, "Ehâdisu'l-Enbiyâ", 56; Müslim, "Hudûd", 8.

⁵¹ Buârî, "Şehâdât", 8.

hicretin ilk yıllarında yaşayan Müslümanların var olma mücadelesinin yerini artık hâkimiyetlerini hasımları olan Mekkeli müşriklere kabul ettirdikleri genişlik zamanında gerçekleştirmiştir. Hz. Peygamber bu çarpıcı ve vurgulu ifadeleri ile ne darlıkta, ne de genişlikte Allah'ın koyduğu had cezalarının uygulanmasında kesinlikle gevşekliğe yer olmadığına işaret etmektedir. Ayrıca muhatabın ya da muhatapların sosyal, siyasi ve ekonomik açıdan konumları ne olursa olsun Allah'ın hakkı olan hususlarda taviz vermeyeceğini sarih bir şekilde açıklamıştır. Böylece Hz. Üsâme gibi Hz. Peygamber'in torunu mesabesinde olan bir şahsiyet dahi olsa bu net duruşun kesinlikle değişmeyeceğini hadisteki yalın ve açık anlatımdan çıkarmak mümkündür.⁵² Çünkü Resûlullah, Hz. Üsâme'ye azarlama (tevhîh) anlamında olan istifham üslubunu kullandığı "*Allah'ın hadlerinden birisi konusunda mı aracılık yapıyor-sun?!*" ifadesi ile hitap etmiştir. Burada Hz. Peygamber'in Hz. Üsâme'nin ismini zikretmemesi de dikkat çekicidir. Çünkü böylece meselenin şahsi değil, geneli ilgilendiren bir konu olduğu çağrışımı yapılmıştır.

Hadisteki anlatımın dilbilimsel açıdan en dikkat çekici kısmı kızı Fâtıma'nın isminin zikredildiği sonuç cümlesidir. Bu cümleleri kurmadan önce konunun ümetin genelini ilgilendirdiğini hissettirmek amacı ile insanların huzuruna çıkıp ayağa kalkarak hitabına başlaması önemli bir husustur. İfadelerine başlarken "sizden öncekilerin helak olmalarının sebebi ..." yerine "*sizden önceki milletleri helak eden ...*" cümlesini kurmuştur. Bu cümlede mecaz-ı akli sanatının kullanıldığı kasr bildiren bir anlatım tekniği kullanılmıştır. Bu ifadede cezalandırmada adaletsizlik yapmak gibi bütün toplumlar için geçerli olan ve sosyal dengeyi bozan bir yanlışlığın cümlenin öznesi kılınması söz konusudur. Çünkü hakiki manada toplumların yıkımı Allah'ın iradesi ve dilemesi ile olur. Helak etmenin hadlerin uygulanmasındaki haksızlığa özgü kılınması yanlışlığın ne kadar büyük boyutlarda olduğunu ortaya koymaktadır. Bu açıklamaların ardından hitabın son cümlesi olan "*Allah'a yeminim olsun ki; Muhammed'in kızı Fâtıma hırsızlık yapsa onun da elini keserdim*" ifadesinde birden fazla te'kid edatı kullanılması dikkat çekicidir. Öncelikle Allah lafzına yemin ile başlayan cümlede, yeminden sonra gelecek yargıya dikkat çekilmek istenmiştir. Ardından şart bildiren ل edatının tercih edilmesinde ince bir vurgu vardır. Burada mutlak anlamda şart için kullanılan ان yerine imtinâ'u'l-vücûd, yani gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şey üzerine başka bir şeyin varlığını bina etmek anlamında bir edat olan ل kullanılmıştır.⁵³ Çünkü hırsızlığı Hz. Fâtıma yapmamıştır. Dolayısıyla bu şart edatının kullanılması, Hz. Fâtıma'nın hırsızlık yapmasının mümkün olmadığını, ancak bu fiili işleseydi kesinlikle elinin kesileceğini ifade etmektedir. Ardından "Allah Resûlunun kızı" yerine "*Muhammed'in kızı*" tamlamasının kullanılması dikkat çekmektedir. Çünkü Fâtıma isminin peygamber olan babasına değil Muhammed isimli bir adama izafesi had cezalarının uygulanması ko-

⁵² Rivayetlerde geçtiğine göre Hz. Peygamber Hz. Üsâme'yi çok severdi. Hatta Hz. Hasan'ı (r.a.) bir dizine, Hz. Üsâme'yi de diğer dizine oturtur ve onlar için şöyle dua ederdi: "*Allah'ım! Ben bunları seviyorum, Sen de sev!*" Bk. Behârî, "Fedâilü's-Sahâbe", 18.

⁵³ Bu edatın kullanımı ve anlamları için bk. Cemâluddîn 'Abdullâh b. Yûsuf b. Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârib*, thk. Berakât Yûsuf Heyyûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Erkâm, 1999) 1/ 376-396

nusunda kimseye tolerans gösterilmeyeceğini hissettirmektedir. Yani Hz. Peygamber, Allah'ın hakkı olan hususlarda kendisinin peygamber değil, sıradan bir Müslüman olan Muhammed isimli bir şahıs gibi olduğunu ifade etmek istemiştir.⁵⁴

Dilbilimsel açıdan bakıldığında Hz. Peygamber'in çocuklarla kurduğu diyaloglarda sadece onlara şefkat ve merhametle muamele etmenin ötesinde onları iyiliğe ve hayra yönlendirmeye matuf bir amaçsallığın olduğu da göze çarpmaktadır. Çünkü bize ulaşan ve büyük kısmı manen rivayet edilse de edebî açıdan kendi döneminin dil varlığını yansıtan önemli bir arşiv olarak kabul edilmesi gereken kavli hadisler genel olarak incelendiğinde, Hz. Peygamber'e ait olan her bir ifadenin yüksek ahlâki tesis etme amacıyla inşa edilmiş etkili anlatımlar olduğu tespiti yapılabilir.

Bu bahsi bütün yönleri ile ele almak çalışmanın sınırlarını aşacağı için özet olarak ifade etmek gerekir; Hz. Peygamber'in anlatımları genel itibari ile oldukça dinamik ve etkin bir yapıya sahiptir. Resûlullah ortamın, mesajın ve muhatabın durumuna göre zaman zaman sözü bazen kısa tutmuş, bazen uzatmış ve bazen de tek kelimelik cevaplar vermiştir. Zaman zaman metaforik anlatımlara başvururken, yeri geldiğinde ise mecaz unsurlarını kullanmadan sanatsız ve yalın ifadeler kullanmıştır. Bu vasıfların yansımalarını onun çocuklarla olan diyaloglarında da bulmak mümkündür. Aşağıda ayrıntılı olarak örnekler üzerinden ifade edildiği gibi Hz. Peygamber, çocuklarla iletişim kurarken onların seviyelerini dikkate almış ve onlara karşı olan samimiyetini hissettirmiştir. Çocuklarla olan diyaloglarında bazen recez formunda kafiyeli ifadeler kullanmış, bazen de yalın anlatımları tercih etmiştir.

3.2. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Çocuklar Hakkındaki İfadelerinin Üslup Analizi

Yukarıda kısaca bahsedilen bu bakış açısının yansımalarını onun çocuklar hakkındaki ifadelerinde görmek mümkündür. Örneğin sahih bir hadiste Hz. Peygamber Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için *“O ikisi benim dünyadan reyhanımdır.”*⁵⁵ buyurmuştur. Belagat açısından bakıldığında *ريحانتي* *“benim iki rehyanımdır”* ifadesinde müstearun minhin lafzı açıkça zikredildiği için açık istiare/istiare-i tasrihiyye vardır. Hz. Peygamber çocukların kendilerine has güzel kollarına dikkat çekmek amacı ile eğretilme yolu ile Arapların günlük hayatlarında

⁵⁴ Hz. Peygamber'in belagati ile daha fazla bilgi için bkz. Duran Ekizer, *Sahîhayn'da Mecaz –Belâgat Açısından Analitik Bir İnceleme-* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 131-188.

⁵⁵ Buhârî, “Edeb”, 18. *Müsned*'de *ريحانتي* şeklinde geçmektedir. (Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b.

Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/403 (No: 5568). Hadisin Taberânî'de geçen rivayete göre Ebû Eyyûb el-Ensârî bir gün Hz. Peygamber'in önünde iki torunu oynarken: “bu iki torununuzu seviyor musunuz?” diye sorar. Bunun üzerine Resûlullah: *“Nasıl sevmem? Bu ikisi benim dünyadan kokladığım iki reyhanımdır”* diye cevap verir. (Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetu İbn Teymiye, 1414/1994), 9/155 (No. 3990).

aşına oldukları reyhan kelimesini kullanmıştır.⁵⁶ Hadiste ayrıca çocuklara duyulan sevginin reyhan benzetmesi üzerinden ifade edilmesi ile somutlaştırma yapılarak muhatapların zevk-i selimine ince bir dokunuş da yapılmıştır.⁵⁷ Bu anlatımda özellikle çocukların naiflik ve kırılğanlıklarını ifade için istiarede yer alan anlam genişlemesi imkânı, reyhan benzetmesi üzerinden kullanılmıştır. Böylece güzel kokusu ile tebarüz eden bir çiçek olan reyhan, çocuk için müstear kılınarak reyhanın anlam alanında bir genişleme meydana gelmiştir. Ayrıca muhatapların zihninde reyhan ile çocuk arasında benzerlik ilgisi oluşturacak bir ifade ile hayal unsuru harekete geçirilmiştir. Buna ilaveten söz konusu sanatlı ifade ile muhatapların reyhan ile çocuk arasında benzerlik ilgisi kurarak mesajı kavrama konusunda daha aktif olmaları da sağlanmıştır, denebilir.

Her ne kadar sahih hadis kaynaklarında geçmese bile hicrî III. asır dilcilerinden el-Müberred'in (ö. 285/898) zikrettiği Hz. Peygamber'e isnat edilen مَنْ كَانَ لَهُ "صَبِيٌّ فَلْيَتَّصَبْ" *Her kimin çocuğu varsa çocuk gibi davranmaya çalışsın*⁵⁸ ifadesi de bu konuda verilebilecek çarpıcı bir örnek olarak kabul edilebilir. Hadiste geçen ve çocuk gibi davranmayı ifade için kullanılan تَصَبَّى fiilinin, tefe'ul babından olması dikkat çekmektedir. Çünkü bu babın öne çıkan anlam özelliklerinden birisi de bir işi zorlanarak yapmaktır.⁵⁹ Bu ifade ile Resûlullah, çocuklarla iletişim kurarken çocuk gibi davranmaya çalışılarak onlarla empati kurmak gerektiğini ifade etmek istemiştir. Her ne kadar bu cümlede yukarıda verilen reyhan örneğinde olduğu gibi sanatlı bir anlatım olmasa da pedagoji ve dil ilişkisi bağlamında dikkat çeken bir ayrıntı vardır.⁶⁰ Klasik sözlüklere bakıldığında aynı kökten gelen ve "delikanlılığın cehaleti" ve "aşktan doğan neşe" manasında olan صَبَوَةٌ kelimesinin⁶¹ aynı zamanda

⁵⁶ Her ne kadar bazı şarihler burada kastedilenin rızık olabileceğini ifade etseler de Beddreddin el-'Aynî'nin de ifade ettiği gibi hadiste güzel kokuya vurgu yapılmıştır. Bk. Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu'l-kârî şerhu sahihi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ty), 16/243.

⁵⁷ Ayrıca رِيحَان kelimesi hadislerde rahmet, rahatlık ve rızık için kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ebu's-Seâdât Mecduddîn el-Mubârek İbnu'l-Esîr el-Cezerî, *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadis ve'l-eser*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 2/288.

⁵⁸ Hadisin orijinal metni, مَنْ كَانَ لَهُ صَبِيٌّ فَلْيَتَّصَبْ şeklindedir. Bk. Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred, *Mâ ittefeka lafzuhu ve ihtelefe ma'nâhu mine'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Ahmed Muhammed Süleymân Ebû Ra'd (Kuveyt: Vezâratu'l-Evkâf ve Şu'uni'l-İslâmiyye, 1409/1989), 60. Başka bir rivayette فَلْيَتَّصَبْ "çocukmuş gibi yapsın" şeklinde geçmektedir. Bk. Ebu'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Cem'u'l-cevâmi' (el-Câmi'u'l-kebîr)* (Kahire: Dâru's-Se'âde, 1425/2005), 10/16 (No. 22890).

⁵⁹ İsmâ'il b. Hammâd el-Cevherî, "sbv", *Tâcu'l-luĝa ve şihâhu'l-'arabiyye*, thk. Ahmed 'Abdulĝafûr 'Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1404/1984), 6/2398.

⁶⁰ Etimolojik olarak bakıldığında ص-ب-و kökünden gelen صبا fiili إلى harfi cerri ile birlikte kullanıldığında "bir şeye yönelmek" anlamına gelmektedir. Bkz. Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, "sbv", *Tehzîbu'l-luĝa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn -Muhammed Ali en-Neccâr (Kahire: el-Mu'essesetu'l-Misriyyeti'l-Âmme li't-Te'lîf ve'l-Enbâ' ve'n-Neşr - ed-Dâru'l-Misriyye li't-Te'lîf ve't-Terceme, 1383/1964), 12/256.

⁶¹ el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, "sbv", *Kitâbu'l-'ayn*, thk. 'Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-

“sevgideki incelik ve nezaket” anlamına gelmesi de ince bir dilsel nükte olarak ifade edilebilir.⁶² Dolayısıyla kelimenin kök anlamında yer alan nezaket ve sevinç gibi anlamlar hadis-i şerifte fiil formunda kullanılarak çocukların doğasında bulunan bu duygusal atmosfer ile hemhal olunması gerekliliğine telmih vardır.

Yine Hz. Âişe'den (r.a.) gelen bir rivayete göre; Resûlullah bir gün torunu Hz. Hasan'ı (r.a.) öper. Bu sırada onun bu hareketini yadırgadığını ve kendisinin çocukları hiç öpmediğini söyleyen bedeviye “*Allah senin kalbinden merhameti söküp almışsa ben ne yapayım!*” şeklinde bir cevap verir.⁶³ Bu ifade, sünnet perspektifinden bakıldığında özellikle dinî ve ahlâkî anlamda çok önemli veriler içermektedir. İlk olarak sünnetin davranışsal boyutu olan öpme fiili gerçekleşmiş ve ardından merhamet kavramı ile çocuk arasında direkt bir bağlantı kurularak mesele söylem boyutuna taşınmıştır. Hadisin metninde Allah'ın kalpten rahmeti çekip almasını ifade için نزع fiilinin kullanılması dikkat çekmektedir. Lügat anlamı “bir şeyi yerleştiği yerden çekip çıkarmak” anlamına gelen bu fiille aslında sevginin Allah tarafından insan kalbine doğuştan yerleştirilmiş fitrî bir duygu olduğu ve onun çocuklardan esirgenmesinin o sevgiyi tamamen söküp atmak anlamına geleceği gayet veciz bir şekilde ifade edilmiştir.⁶⁴

Yukarıda verilen örnekler üzerinden yapılan değerlendirmelerden Hz. Peygamber'in çocuklar hakkında herhangi bir ifadede bulunacağı zaman onların naiflik, kırılğanlık ve sevgiye muhtaç olmalarını önceleyen ifadeler kullandığını çıkarmak mümkündür. Bu nedenle o, bazı anlatımlarında çocuklar ile güzel kokulu çiçekler arasında benzerlik ilgisi kurmuş, bazen de onlara karşı gösterilen sevgisizliği mübalağa anlamı bildiren ifadelerle yalın ve fakat etkili bir şekilde aktarmaya çalışmıştır.

3.3. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Çocuklarla Kurduğu Diyaloglarında Yer Alan Üslup Özelliklerinin Dilbilimsel Boyutu

Hz. Peygamber'in muhatapları ile diyalog kurarken gösterdiği üslup özellikleri, onun edebî yönünü oluşturan ana konulardan birisi olarak telakki edilebilir.⁶⁵ Bu konunun ayrıntılarına geçmeden önce genel olarak diyalogun kavramsal çerçevesi hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır. Buna göre sözlükte “karşılıklı konuşma”, “oyun, roman, hikâye vb. eserlerde iki veya daha çok kimsenin konuşması” ve “konuşmaya dayanılarak yazılmış eser” anlamlarına gelen diyalog,⁶⁶ Osmanlı Türkçesinde “muhavere etmek” fiilinin karşılığı olarak kullanılmaktadır.⁶⁷ Arapçada ise

→

‘İlmiyye, 1423/2003), 2/378.

⁶² İbn Dureyd, Ebûbekr Muhammed b. Hasen, “sbv”, *Cemheratu'l-luğa*, thk. Remzî Munîr Be'albekî (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1407/1987), 2/1024.

⁶³ Buhârî, “Edeb”, 18. Müslim, “Fedâil”, 24.

⁶⁴ Kur'an'da birçok âyette geçen bu kökün semantik tahlili için bk. er-Râğîb el-İsfahânî, “n-z-'a”, *el-Müfredât*, 487- 488.

⁶⁵ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed İbrâhîm el-Hamd, *el-Hivâr fi's-sîreti'n-nebeviyye* (Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 2013).

⁶⁶ Türk Dil Kurumu, “Türk Dil Kurumu Sözlükleri”, (Erişim: 20 Kasım 2020).

⁶⁷ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Vadi Yayınları, 2001), 640.

diyalog kurma anlamını ifade için “bir şeye ya da bir şeyden dönüş” ve “bir halden başka bir hale geçiş” gibi anlamlara gelen “h-v-r” (ح-و-ر) kökünden türeyen حاور ya da حاور fiilleri kullanılmaktadır.⁶⁸ Kavramsal açıdan bakıldığında psikoloji, pedagoji ve dilbilimin ortak bir alanı olarak karşımıza çıkan bu kavram, çocuklar özelinde Hz. Peygamber’in üslubunda farklı bir boyut kazanmıştır. Bu tespiti doğrulayabilecek çarpıcı birkaç örnek özelinde mesele dilbilimsel analiz ve değerlendirmeler ile detaylandırılmaya çalışılacaktır.

Öncelikle ifade edilmelidir ki; Hz. Peygamber çocukların güzel ahlak ilkelelerini benimsemelerini amaçlamıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber, güzel ahlak eğitimi gibi önemli hususlarda muhatabı olan çocukların kalbini kırmadan onların duygusal ve bilişsel seviyelerine uygun anlatımlar ortaya koymuştur. Bu bölümün girişinde de ifade edildiği gibi, Allah’ın elçisi olan Hz. Peygamber’den bahsi geçen alanlarda lafız ve manayı güzelleştirici sanatları kullanması beklenmemelidir. Çünkü onun gayesi hiçbir zaman sanat yapmak olmamıştır. O, sanatlı anlatımlarında bile her zaman muhatabın ve konunun durumuna göre dengeli bir ifade üslubu geliştirmiştir.

Bu meseleyi somut bir şekilde yansıtan örneklerden birisi Nu’mân b. Beşîr’in (r.a.) çocukluğunda Hz. Peygamber’le arasında geçen bir hatırasını naklettiği rivayettir. Rivayette anlatıldığına göre; bir gün küçük Nu’mân Resûlullah’ın yanında iken Tâif’ten üzüm gelir. Hz. Peygamber Nu’mân’a biraz üzüm verip kalanını annesine götürmesini ister. Ancak Nu’mân üzümü annesine götürmeden hepsini yer. Birkaç gün sonra Allah Resulü ona üzümü annesine teslim edip etmediğini sorar. Nu’mân mahcup bir şekilde götürmediğini söyleyince çok fazla sert olmayan ince bir ifade ile Nu’mân’a غَدْرُ “*Seni vefasız seni!*” der.⁶⁹

Öncelikli olarak sarf açısından bakıldığında bahsi geçen غَدْرُ kelimesinin, “ahde vefa göstermeyen” anlamına gelen ism-i fâil formundaki غَادِرٌ kelimesinden udûl etmiş/evrilmiş bir kelime olduğunu ifade etmek gerekir. Müennesi غَدَارٍ şeklinde gelen bu kelime mübalağa bildirir ve genellikle يا غَدْرُ “Vefasız seni!” şeklinde nidâ ifadelerinde kullanılır.⁷⁰ Bu ifade aslında her ne kadar basit ve öz bir nitelendirme olsa da dikkat çeken bazı ayrıntılar içermektedir. Öncelikle Hz. Peygamber muhatabı olan çocuğa anne hakkının ne kadar önemli olduğunu göstermek istemiştir. Ayrıca birkaç gün sonra emaneti annesine teslim edip etmediğini sorarak çocuğa kendisini muhatap aldığını hissettirmiştir. Çünkü muhatap, çocuk olması nedeniyle Hz. Peygamber’in kendisini ciddiye alıp bir daha sormayacağını düşündüğü için üzümü yemiş olabilir. Resûlullah çocuğa sorumluluk vermekle kalmamış ayrıca bir de verdiği ödevin takibini yaparak çocuğa sorumluluk alacak derecede saygın ve

⁶⁸ Cevherî, “hvr”, *Sihâh*, 2/640.

⁶⁹ İbn Mâce, “Et’ime”, 61. Demir “vefasız” şeklinde tercüme etmiştir. Bk. Demir, “Çocuk ve Çocuk Terbiyesi”, 53.

⁷⁰ İbnu’l-Esîr Meccuddîn Mübârek b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî ğarîbi’l-hadis ve’l-eser*, thk. Zâhir Ahmed ez-Zâvî vd. (Beyrut: el-Mektebetü’l-İlmiyye, 1979), 3/345.

dikkate alınan bir şahsiyet olduğu mesajı vermiştir. Ayrıca hata yapan çocuğu tatlı sert bir şekilde “*Seni vefasız seni!*” şeklinde uyarmıştır.

Yine Buhârî’de (ö. 256/870) geçen başka bir rivayete göre bir gün Hz. Peygamber’e bir bardak içecek ikram edilir. Hz. Peygamber bardağı alır ve biraz içer. Bu sırada Resûlullah’ın sağ tarafında küçük bir çocuk ve sol tarafında yaşlı kimse-ler oturmaktadır.⁷¹ Hz. Peygamber çocuğa: *أَتَأْذُنُ لِي أَنْ أُعْطِيَهُ الْأَشْيَاخَ؟* “*Bu içeceği önce yaşlılara vermeme izin verir misin, evlat?*” diye sorar. Çocuk cevaben: “ey Allah’ın Resulü! Senden gelen hiçbir nasip konusunda başkasını kendime tercih edecek değilim.” der. Bunun üzerine Hz. Peygamber içeceği çocuğa verir.⁷²

Dilbilimsel açıdan bakıldığında ilk olarak mesajın yönünü belirleyen birkaç meseleye değinmek gerekir. Aslında bu değerlendirmeler mütekellimin ifadelerinin dış bağlamını oluşturan konulardır, denebilir. Buna göre rivayette geçen diyalogda iki önemli husus vardır. Bunlardan ilki, birçok amelde olduğu gibi yiyecek ve içecek paylaşımında sağdan başlamanın sünnet olmasıdır.⁷³ Bu nedenle Resûlullah önce sağ tarafında bulunan çocuğa ikram etmiştir. Bir diğer unsur da yaşlılara saygı duymanın dinî bir vecibe olmasıdır. Dolayısıyla Hz. Peygamber ikramında aslında yaşlılara öncelik vermek istemektedir. Ancak çocuk sağ tarafında bulunduğu için ilk önce ona teklif etmiştir ve ondan hakkından feragat etmesi için izin istemiştir. Onun bu davranışı çocuğun şahsiyetine verdiği önemi göstermektedir. “*İzin verir misin?*” şeklinde kibar bir ifade ile çocuğun görüşünün ne kadar değerli olduğunu ifade etmek istemiştir. Bu anlatımda her ne kadar istiare, mecaz ve cinas gibi sanatlı ifadeler olmasa da hadislerin kendi içindeki söylem bütünlüğü bakımından önemli işaretler vardır.

Ayrıca bu ifadelerde muhatabı olan çocuğa da bir mesaj vardır. Çünkü aslında her ne kadar sağdan başlamanın sünnet olduğu ifade edilse de başkasını kendine tercih etmenin ne kadar önemli bir haslet olduğu anlatılmak istenmektedir. Buna ilaveten çocukların her daim büyüklerine saygılı olmaları gerektiğine dair ince bir mesaj vardır.⁷⁴ Ancak Hz. Peygamber çocuğun izin vermemesini dikkate alarak önce çocuğa ikram ederek o mecliste bulunan kişilere çocukların saygınlığını korumanın da sünnetin bir parçası olduğunu pratik bir uygulama ile aktarmıştır.

Hz. Peygamber’in çocuklarla olan diyaloglarına genel olarak bakıldığında onlarla şakalaşması hakkındaki rivayetler dikkat çekmektedir.⁷⁵ Örneğin Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber’in kendisine şakalaşmak amacı ile *يا ذا الأذنين!* “*Ne haber, iki*

⁷¹ Hadiste bahsi geçen çocuğun Fadl b. Abbâs ya da Abdullah b. Abbas olduğu ifade edilmektedir. (Bedreddin ‘Aynî, *Umde*, 12/191).

⁷² Buhârî, “Müsâkât”, 1. Müslim, “Eşribe”, 127.

⁷³ Bir rivayette “Hz. Peygamber (s.a.s.) elinden geldiğince temizlenmesinden tutun, saçlarını taramasına ve nalinlerini giymesine kadar, yani bütün işlerinde sağdan başlamayı severdi.” geçmektedir. Bk. Buhârî, “Salât”, 47.

⁷⁴ Rivayetle ilgili açıklamalar için bk. Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu sahihi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, 1344/1926), 13/201.

⁷⁵ Câmî ve sünen gibi konu merkezli sistematığe sahip olan hadis kaynaklarında çocuklarla ilgili rivayetler daha çok Menâkıb, Cenâiz ve Edeb gibi ana bölümlerde bulunmaktadır. (Demir, “Çocuk ve Terbiyesi”, 48.)

kulaklı!" dediğini aktarır.⁷⁶ Bu rivayette Hz. Peygamber insana ait bir uzvu kullanarak nükteli ve mizahi bir ifadede bulunmuştur. Zira insanda bulunan bazı uzuvlar, kinaye yolu ile genelde olumsuz anlamlar için kullanılmıştır. Söz gelimi Resûlullah kulak benzetmesini küçüklük, büyüklük, darlık ya da genişlik gibi vasıflarla birlikte kullansa idi, bu durumda olumsuz bir anlam çıkarılabilirdi. Ayrıca bu ifadede Resûlullah'ın şaka için bile olsa kesinlikle yalan bir söz kullanmadığına dair bir işaret vardır.

Başka bir rivayette Hz. Enes, Hz. Peygamber'in kendisine bakla künyesi taktığını ifade eder.⁷⁷ Bu rivayette Resûlullah, Hz. Enes için baklayı eğretilererek istiare sanatını kullanmıştır. Bu anlatım Hz. Enes'in duygu dünyasında güzel bir çağrışım yapmış olmalı ki; bu güzel hatırasını kendisinden sonraki nesle aktarmak istemiştir.

Yukarıda geçen rivayetlerde güzel bir ahlâk numunesi olarak önemli bir prensip vardır. Buna göre, şaka ya da mizah yolu ile de olsa insanlara lakap takmanın ölçüsü, doğruluk ve muhatabın rıza göstermesidir.⁷⁸ Zaten sahabe de Hz. Peygamber'in kendileri ile şakalaşmalarının dinî açıdan herhangi bir sıkıntı ifade edip etmeyeceğini anlamak için bizzat kendisine: "Ey Allah'ın Resulü! Sen bizimle şakalaşıyorsun (bunun hükmü nedir?)" diye sorduklarında o, "*Ben sadece hakkı (doğru olanı) söylerim*" cevabını vermiş⁷⁹ ve bu konudaki ölçüyü belirlemiştir.

Enes b. Mâlik'ten gelen başka bir rivayete göre Hz. Peygamber çocukların arasına karışır ve onlarla şakalaşırdı. Bu çocukların arasında Enes'in küçük kardeşi de vardı.⁸⁰ Bu çocuğun serçe ya da bülbüle benzeyen 'Umeyr adında küçük bir kuşu vardı ve onunla devamlı oynadığı için çocuğa "Ebû 'Umeyr" künyesi verilmişti. Hz. Peygamber de yanından geçerken ona *مَا فَعَلَ النُّعَيْرُ؟ يَا أَبَا عُمَيْرٍ، "Ebû Umeyr! Serçecik ne yapıyor?"* derdi.⁸¹ Bazı rivayetlerde bu ifadeden sonra çocuğun gülümsediği aktarılmaktadır.⁸² Bu hadiste Resûlullah'ın ince ve naif ifade şekli dikkat çekmektedir. Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in kuşu öldüğü için üzgün olan çocuğu teselli amacı ile bu recezi söylediği ifade edilmektedir.⁸³ Bu ifadede *عَمِير* ve *النُّعَيْر* kelimeleri ile cinas sanatı kullanılarak latif bir anlatım ortaya konmuştur. Her ne kadar kısa

⁷⁶ Tirmizî, "Menâkıb", 46.

⁷⁷ Tirmizî, "Menâkıb", 46.

⁷⁸ Bu konu özellikle ahkâm ve ahlâk açısından kadim ulema tarafından tartışılmış ve Hz. Peygamber'in genellikle şakalaşma amacı ile sarfettiği bu tip ifadelerin sünnetin genel çerçevesi içerisindeki yeri tespit edilmiştir. Bk. Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sâdik el-Kamhâvî vd. (Beyrut: Dâru'l-Türâsi'l-Arabî, 1405/1984), 5/287.

⁷⁹ Tirmizî, "Birr ve Sıla", 57.

⁸⁰ Müslim'de geçen rivayete göre çocuk henüz süttten kesilmişti. Bk. Müslim, "Âdâb", 30.

⁸¹ Buhârî, "Edeb", 112. Hadiste geçen *النُّعَيْر* kelimesinin serçeye benzeyen küçük gagalı bir kuş ya da bülbül anlamına geldiği ifade edilmektedir. Bk. Ebu'l-Kâsım Muhammed b. 'Amr ez-Zemahşerî, *el-Fâik fi ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), 4/8. İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *en-Nihâye*, 5/86.

⁸² Buhârî, "Edeb", 81, 112.

⁸³ İbn Mâce Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabîyye, ts.), "Edeb", 24.

da olsa edebî açıdan oldukça ince bir tarza sahip olan bu ifade, muhatabın durumunu dikkate alma konusunda somut bir örneklik arz etmektedir. Zira bu ifade ile Hz. Peygamber döneminde yaşayan Arap toplumunun hayatlarında çok önemli bir yere sahip olan şiirsel anlatım tarzının güzel bir örneği sergilenmiştir.⁸⁴ Bilindiği gibi şiir o dönemde mersiye, hiciv ve medh gibi amaçlar için söylenen bir anlatım şeklidir. Burada Hz. Peygamber, küçük bir çocuğu teselli gayesi ile umeyr-nuğayr kelimeleri ile cinas sanatı kullanmış ve bu sanatta yer alan şiirsellik ve müzikaliteyi ifadesine yansıtarak çocuğun duygu dünyasına hitap etmiştir. Bu anlatım ile çocuğun üzüntüsüne ortak olduğunu ince bir üslup özelliği ile resmetmiştir.

Bu konuda verilebilecek çarpıcı örneklerden birisi de Ömer b. Ebî Seleme'nin (r.a) çocukluğunda Hz. Peygamber ile arasında geçen diyalogdur. Bu rivayette anlatıldığına göre Hz. Peygamber'in himayesinde yetişen bir çocuk olan Ömer, bir gün onunla yemek yerken eli yemek kabının etrafında dolaşır. Onu uyarı babında Resûlullah: *يا غلام، سم الله وكل بيمينك وكل بما يليك* "Oğlum, besmele çek, sağ elinle ve kendi önünden ye." buyurur.⁸⁵ Bu rivayette Hz. Peygamberin pedagojik ve dilbilimsel açıdan dikkat çeken ince bir anlatı vardır. Öncelikle Hz. Peygamber'in çocuklarla birlikte aynı kaptan yemek yemesi ve onlarla aynı zaman dilimini yaşaması, ifadenin dış bağlamı açısından önemli bir olgudur. Aslında normal şartlar altında ev reisinin bakımını üstlendiği evlâdu iyâli ile aynı sofrayı paylaşması olağan bir hadisedir. Ancak bir peygamber tarafından böyle bir davranışın sergilenmesi aynı zamanda örnek alınması gereken bir tavır olarak değer kazanır. Dolayısıyla Resûl-u Ekrem ile aynı kapta yemek yiyen bir çocuğun gönül dünyasında bu hadise hayatı boyunca unutamayacağı bir hatıra olmuştur. Hadiste öncelikle yemeğe besmele ile başlanması ve kendi önünden yemenin önemine vurgu yapılmıştır. Bu anlatımda nidadan sonra mesajın kısa ve net bir şekilde muhataba aktarılması önemlidir. Çünkü Hz. Peygamber muhatap aldığı kişinin çocuk olduğunun bilincinde olarak mesajını ağdasız ve basit bir anlatımla iletmış ve bu konuda güzel bir örneklik sergilemiştir.

Bu bağlamda verilebilecek dikkat çeken örneklerden birisi de şudur: Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivayete göre bir gün Ensâr'dan bir grup çocuk Hz. Peygamber'i coşkulu bir şekilde karşılar. Resûlullah onlara: *والله لأجيبكم* "Allah'a yemin olsun ki; sizi gerçekten seviyorum" buyurur.⁸⁶ Bu ifade ilk bakışta karşı tarafa sevildiğini anlatmak için kurulmuş basit bir anlatım gibi görünse de belagat tahlili açıdan bakıldığında oldukça derin ve kapsamlıdır. Zira hadiste tekitli ifade üslubu olarak isimlendirilen bir anlatım tekniği kullanılmıştır.

Belagat ilminin temel metinlerine bakıldığında tekitli ifadelerin muhatapların durumuna göre şekillenen formlardan birisi olduğu görülecektir. Meânî ilmi içerisinde ele alınan bu konu kısaca şu şekilde özetlenebilir: Muhatap kendisine aktarılan yargı hakkında herhangi bir şüphe ya da inkâr durumunda değil ise bu

⁸⁴ Şiirin Arap toplumundaki yeri ve önemi için bk. Ahmed Muhammed el-Hüfî, *el-Hayâtu'l-'arabiyye mine-ş-şîri'l-câhilî* (Kahire: Dâru Nehdati Mısır, 1961), 109-117; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebî'l-'arabî* (Kahire: Dâru Nehdati Mısır, ts.), 30.

⁸⁵ Buhârî, "Et'ime", 2; Müslim, "Eşribe", 1.

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/498 (No. 12522).

durumda cümlede herhangi bir tekit unsuru kullanılmaz ve bu tür tekitsiz cümlelere ibtidâî haber denir. Eğer muhatapta mütekellimin ortaya koyacağı yargı hakkında tereddüt ya da inkâr durumu gözlemlenir ise bu durumda ifadede çeşitli tekit vasıtaları kullanılır. Eğer muhatap tereddüt halinde ise cümle bir tekit unsuru ile pekiştirilir ve bu cümleye talebî haber denir. Muhatap mütekellimin söyleyeceği haber konusunda inkâr ve ret içerisinde ise cümle birden fazla tekit unsuru ile pekiştirilir ve bu tekitli ifadeye inkârî haber denir.⁸⁷ Ancak bazen ince bir üslup özelliği olarak inkâr eden etmeyen, inkâr etmeyen ise inkâr ya da tereddüt gösteren yerine konabilir.⁸⁸ Örnek olarak verilen hadiste Hz. Peygamber, çocuklara yönelik bu ifadesinde iki tane tekit unsuru kullanmıştır. Bunlar yemin ve tekit lâmidir. Buna göre ibtidâî haber formunda olması gereken bir anlatımın inkârî haber olarak kullanılmasında ince bir üslup özelliği olmalıdır. Klasik belagat kitaplarında bu husus “muhatapta inkâr emareleri görüldüğü takdirde iki ya da daha fazla tekit edatı kullanılır” şeklinde ifade edilir.⁸⁹ Bahsi geçen ifadede ise Hz. Peygamber’in muhataplarında inkâra dair herhangi bir emare olması mümkün değildir. Kanaatimizce burada Resûlullah, aslında çocukların kendisini sevgi ve iştiaqla karşılamalarına kesin bir dille yanıt vermek istemiştir. Çünkü bahis mevzusu olan hadiste muhataplar, Hz. Peygamber’e olan sevgilerini davranış olarak ortaya koymuştur. O, her zaman kendisine yapılan bir iyiliğe en az misli ile karşılık verdiği için çocukları ne kadar çok sevdiğini tekitli bir anlatım içinde ifade etmiştir.⁹⁰ Buna ilaveten Hz. Peygamber tekit unsuru içeren bu anlatımı ile aslında meselenin önemini sahabenin idrakine iyice yerleştirmek istemiş olabilir. Bu nedenle normalde hiçbir tekit unsuru kullanılmayan ibtidâî haber formu yerine tekitli bir anlatım ortaya koyarak dikkatleri vermek istediği mesajın üzerinde odaklanmasını amaçlamıştır.

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşıldığına göre; Hz. Peygamber özellikle çocuklarla olan diyaloglarında onların psikolojik ve pedagojik durumlarına uygun olan açık ve anlaşılır ifadeler kullanmaya çalışmıştır. Ayrıca İbn Abbâs ile olan diyalogunda olduğu gibi zaman zaman olgun bir kişilik özelliği gösteren çocukları yetişkinler gibi telakki ederek bir çocuk için kavranması zor olan meseleler hakkında mesajlar vermiştir. Bazen de recez formunda şiirsel anlatımlar kullanarak dil zevkini ön plana çıkaran ifadeler kullanmıştır. Dolayısıyla Hz. Peygamber, çocuklarla iletişimde aktarmak istediği mesajın içerdiği anlam alanı ve gayesine uygun olarak farklı anlatım teknikleri kullanarak dinamik bir üslup sergilemiştir.

⁸⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Celaluddîn Muhammed b. Abdirrahmân el-Kazvîni, *el-İdâh fi ulûmi'l-belâğâ*, thk. İbrâhîm Şemsuddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423/2003), 27-31.

⁸⁸ Ayrıntılar için bk. Ebû Yak'ûb Yusuf b. Ebî Bekr es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Na'im Zerkûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407/1987), 174.

⁸⁹ et-Taftâzânî, *el-Mutavvel*, 188.

⁹⁰ Bir hadiste: “Kim size iyilik yaparsa karşılıktaki bulunun. Şayet verecek bir şey bulamazsanız kendinizi, ona karşılığını vermiş görüncüye kadar dua edin” buyrulmuştur. Bk. Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, Sünenü Ebî Dâvûd, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), “Zekât”, 38.

Sonuç

Hz. Peygamber (s.a.s.) insanla ilgili bütün alanlarda olduğu gibi beyan konusunda da eşsiz bir örneklik sergilemiştir. Onun herhangi bir konuda ortaya koyduğu anlatım, Kur'an'da "üsve" olarak kavramlaşan örnek olma vasfı gereğince bir değer yargısı içermektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in beyanını yansıtan üslup özellikleri sadece edebî açıdan değil, aynı zamanda din dili bakımından da sünnetin önemli bir boyutu olarak ele alınmalıdır.

Belagat açısından hadisleri ele alırken kavî hadis formunda bize ulaşan rivayetlerin Hz. Peygamber'in üslubunu hangi oranda yansıtabilecekleri meselesi önemlidir. Bu bağlamda gündeme ilk gelen mesele hadislerin manen rivayet edilmesi olgusudur. Arap Dili felsefesinin kurucu metinlerine bakıldığında dil araştırmaları bakımından hadislerin lafzen ya da manen rivayeti meselesi sadece nahiv ilminde hadisle istiḥād konusunda tartışılmıştır. Tabiatı itibari ile normatif bir disiplin olan nahivde tartışılan bu mesele, edebî zevkin ön plana çıktığı belagat ilminde tartışma konusu olmamıştır. Dolayısıyla belagat açısından hadisler Hz. Peygamber döneminden bize ulaşan Arap dilinin otantik dil malzemesidir. Ayrıca büyük bir çoğunluğu manen rivayet edilen hadislerde Hz. Peygamber'in üslubunu yansıtmayacak derecede lafız ve anlatım farklılıkları yoktur.

Hz. Peygamber'in genel anlamda bütün muhatapları ile özel anlamda ise çocuklarla olan iletişimde bize ulaşan anlatımları irdelemek için ilk olarak onun ontolojik anlamda insanlara bakışının temel ilkeleri ortaya konmalıdır. Buna göre Hz. Peygamber muhatap aldığı herkesi Allah'ın yarattığı saygın bir varlık olarak görmüş ve bu anlayışına paralel olarak dikkatli ve özenli bir dil kullanmıştır. Daha özeldir çocuklarla olan iletişimde onlara her zaman şefkat ve muhabbet ile yaklaşmış ve onların değerli olduklarını hissettiren ifadeler kullanmıştır.

Hz. Peygamber sözlü anlatımlarında takip ettiği yöntemin bir parçası olarak muhatapları ile iletişim kurarken onların ilgi, anlama seviyesi ve ortamın durumu gibi hususları dikkate almakla birlikte aynı zamanda aktarmak istediği mesajın içerik ve hedefini yani mesajın iç boyutunu da gözetmiştir. Çocuklarla iletişimde bahsi geçen dilsel hassasiyeti pratik anlamda sergileyen Hz. Peygamber, onların psikolojik ve pedagojik seviyelerine uygun olan ifade biçimleri ortaya koymuştur. Buna göre bazen çocuklara yetişkin bir insanın anlayabileceği seviyede mesajlar verirken, bazen de kuşu ölen bir çocuğu teselli etmek için kafiyeli anlatımlar kullanmıştır. Onun çocuklarla olan diyaloglarında geliştirdiği farklı anlatım biçimleri, sahip olduğu edebî üslubun ne kadar dinamik olduğunun önemli bir göstergesidir.

Hz. Peygamber'in çocuklarla olan iletişimde göze çarpan en önemli iki unsur doğallık ve inceliklidir, denebilir. Çünkü o sadece çocuklarla değil, bütün muhatapları ile olan iletişimde hiçbir surette tekellüf ve tasannuya başvurmamış, her zaman meramını etkin bir şekilde aktaracağı açık ve net anlatımlar ortaya koymuştur. Daha özeldir çocuklarla olan diyaloglarında onların anlayabileceği basit ve yalın ifadeler kullanmaya çalışan Resûlullah, onların naiflik ve kırılğanlığını göz önüne alarak merhamet merkezinde bir iletişim sünneti miras bırakmıştır.

Acknowledgments /Teşekkür: I would like to thank Mesut Kaya and Mustafa

Demir, who contributed to the study with their opinions and criticisms. / Görüş ve eleştirileri ile çalışmaya katkı sağlayan Mesut Kaya ve Mustafa Demir'e teşekkür ederim.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Apak, Adem. "Hz. Peygamber'in (sav) Çocuklarla İlişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (Bursa: 2010), 43-67.
- 'Askerî, Ebû Hilâl. *Kitâbu's-sinâ'ateyn -el-kitâbetu ve's-şî'r-*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1952.
- 'Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed. *'Umdetu'l-kârî şerhu sahihi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şu'ayb Arnavud - 'Âdil Mürşid vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Bedir, Murtaza. *Sünnet-Hz. Peygamber'in Evrensel Mesajı*. İstanbul: İsam Yayınları, 2008.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Nizâr Temîm - Heysem Nizâr Temîm. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1415/1995.
- el-Câhız, Ebu Osman 'Amr b. Bahr. *el-Beyân ve'tebyîn*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1418/1998.
- Cezerî, İbnü'l-Esîr Mecduddîn Mübârek b. Muhammed. *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadis ve'l-eser*. thk. Zâhir Ahmed ez-Zâvî vd. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1400/1979.
- Cevherî, İsmâ'îl b. Hammâd. *Tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-'arabiyye*. thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Attâr. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1404/1984.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzi. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Sâdik el-Kamhâvî vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Türâsi'l-Arabî, 1405/1984.
- Cürcânî, Abdulkâhîr b. Abdirrahmân. *Delâilu'l-i'câz*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1424/2004.
- Cürcânî, Abdulkâhîr b. Abdirrahmân. *Esrâru'l-belâğa*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Cidde: Dâru'l-Medenî, 1411/1991.
- Çağdaş, Aysel. *Anne-Baba-Çocuk İletişimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2002.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer. *Sünen*. thk. Şuayb Arnavud-Hasan Abdülmünim Şiblî vd. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004.
- Demir, Mustafa. "Çocuk ve Çocuk Terbiyesi". *Bireysel ve Sosyal Hayatta Hadis*. ed. Ahmet Yıldırım vd. 2/35-65. İstanbul: Lisans Yayınları, 2019.
- Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Ekizer, Duran. *Sahîhayn'da Mecaz -Belâgat Açısından Analitik Bir İnceleme-* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- el-Ensârî, Cemâluddîn 'Abdullâh b. Yûsuf b. Hişâm. *Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb*. thk. Berakât Yûsuf Heyyûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1419/1999.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbu'l-Luğa*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn-Muhammed Ali Neccâr. 15 Cilt. Kahire: el-Muessesetu'l-Misriyyeti'l-'Âmme li't-Te'lîf ve'l-Enbâ' ve'n-Neşr - ed-Dâru'l-Misriyye li't-Te'lîf ve't-Terceme, 1383/1964.
- Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-'ayn*. thk. 'Abdulhamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423/2003.
- Hökekleli, Hayati. "Hz. Peygamber'in Çocuk ve Gençlere Yaklaşımı". *Hz. Muhammed ve Gençlik, Kutlu Doğum Haftası (1992)*. 47-56. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,

1995.

- Hüffî, Ahmed Muhammed. *el-Hayâtu'l-'arabiyye mine's-şîri'l-câhilî*. Kahire: Dâru Nehdati Mısır, 1961.
- İbn Dureyd, Ebûbekr Muhammed b. Hasen. *Cemheratu'l-luğa*, thk. Remzî Munîr Be'albekî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1407/1987.
- İbnu'l-Esîr el-Cezerî, Mecduddîn Ebu's-Seâdât Mubârek. *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadis ve'l-eser*. thk. Mahmûd Muhammed Tanâhî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, ts.
- İsfafânî, Râğîb. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyid Kîlânî. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.
- Karadâvî, Yusuf. *Sünneti Anlamada Yöntem*. çev. Bünyamin Erul. İstanbul: Nida Yayınları, 2009.
- el-Kayravânî, İbn Raşîk. *el-'Umde fî mehâsini's-şîr ve âdabihi ve nakdihi*. thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Cil, 1981.
- Kazvînî, Celaluddîn Muhammed b. Abdirrahmân. *el-İdâh fî ulûmi'l-belâğa*. thk. İbrâhîm Şemsuddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2003.
- Mendûr, Muhammed. *en-Nakdu'l-menhecî 'inde'l-'arab ve menhecü'l-bahs fî'l-edeb ve'l-luğa*. Kahire: Dâru Nahdati Mısır, ts.
- Muhammed İbrâhîm Hamd. *el-Hivâr fî's-sireti'n-nebeviyye*. Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 2013.
- Müberraed, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd. *Mâ ittefeka lafzuhu ve ihtelefe ma'nâhu mine'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Ahmed Muhammed Süleymân Ebû Ra'd. Kuveyt: Vezâratu'l-Evkâf ve Şu'uni'l-İslâmiyye, 1409/1989.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1432/2011.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ. *el-Minhâc şerhu sahihi Müslim b. el-Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1344/1926.
- Özafşar, Mehmet Emin vd. (ed.). *Hadislerle İslam: Hadislerin Hadislerle Yorumu*. 7 Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020.
- Özbalıkcı, Mehmet Reşit. *Kur'ân ve Hadîs'in Arap Gramerindeki Rolü*. İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2006.
- Özdoğan, M. Akif. "el-Umde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/146-147. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Sabbâğ, Muhammed. *el-Hadisü'n-nebevî-mustalahâtuh ve belâğatuh ve kutubuh*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1401/1981.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yusuf b. Ebî Bekr. *Miftâhu'l-'ulûm*. thk. Na'îm Zerkûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987.
- es-Sem'ânî, Ebû Saîd 'Abdülkerîm b. Muhammed. *Edebü'l-implâ ve'l-istimplâ*. thk. Max Weisweiller. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1401/1981.
- Seyyid, İzzuddin Ali. *el-Hadisü'n-nebevî mine'l-vicheti'l-belâğîyye*. Kahire: 1973.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Câmi'us-sağîr fî ehâdisi'l-beşîr ve'n-nezîr*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1424/2004.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Cem'u'l-cevâmi' (el-Câmi'u'l-kebîr)*. Kahire: Dâru's-Se'âde, 1425/2005.
- Şevkî Dayf. *Târîhu'l-edebi'l-'arabî*. Kahire: Dâru Nehdati Mısır, ts.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. thk. Hamdî b. Abdilmecîd Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiye, 1414/1994.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vil-i âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türki. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Taftâzânî, Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer. *el-Mutavvel şerhu telhîsi miftâhi'l-ulûm*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1434/2013.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *el-Câmi'u'l-kebîr (Sünenü't-Tirmizî)*. thk. Beşşâr 'Avvâd. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1418/1998.
- Tural, Hüseyin. "Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstîşâd Meselesi". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Marife* 21/2 (2021): 1123-1148

- Fakültesi Dergisi* 9 (1990), 67-79.
- Türk Dil Kurumu. “*Türk Dil Kurumu Sözlükleri*”. Erişim: 20 Kasım 2020.
<https://sozluk.gov.tr/>
- Uysal, Muhittin. “Hadisin Arap Dilbilimine Etkisi ve Hadisle Nahivle İstişhâd Meselesi”.
Marife 6/1 (2006), 97-126.
- Whirter, Jeff Mc.-Voltan Acar, Nilüfer. *Çocukla İletişim*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Yardım, Ali. *Hadis I-II*. İstanbul: Damla Yayınevi, 1997.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. 'Amr. *el-Fâik fî ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*. thk. Ali Muhammed Becâvî-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts....